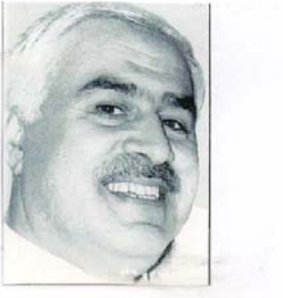

له ڕیفراندۆمدا کوردستانێکی سەربەخۆ

د. بورهان یاسین

سەرنجی خوێنەرەوەی هێژا ڕادەکێشین کە دەقی ئەم نووسینە لە سمینارێک وەرگیراوە و وەکوو خۆی نووسراوەتەوە کە لە شاری مالمۆی سوێد لە ٢٠٠٣/٨/٢٣ سازدرابوو.

باسی ئەمڕۆمان تەنها لە سەر ئەوە نییە کە ئایا ڕیفراندۆم باشە یان خراپە، بکرێ یان نەکرێ؟

بۆ ئەوەی لە زرورەتی ڕیفراندۆم تێبگەین، دەبێ سیحری ئۆتۆنۆمی و فیدراڵی هەڵوەشێنینەوە و لە خەڵکی خۆمان بگەیەنین کە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئۆتۆنۆمی و فیدراڵیدا نییە و دیالێکتیکی دیمۆکراسی و فیدراڵیش بخەینە ژێر نیشانەی پرسیارەوە و ئەو پرۆسانەی لە ماوەی دواییدا بەتایبەتی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناصرییە بێنینە پێش چاو و پرسیار بکەین کە ئایا کورد لەوێ چی بەدەست هێناوە لە کاتێکدا بەڕاستی لە ئەمڕۆ بەهێزتر بوو. هەڵبەتە من لە ئاستی دانوستاندن (مفاوەزات) یان لە ئاستی گفتوگۆدا دەڵێم: ئایا ئەوەی لە کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناصرییە بە دەست نەهات بۆ مومکینە ئێستا بە دەست بێ؟ وە ئەگەر بەدەست نەیەت بۆ مومکین نییە کورد بەرەو ڕیفراندۆم مۆبیلیزا بکرێ و لەوێدا بڕیاری خۆی بدات؟ لەڕاستیدا ئەمە باسی یەکەم جارم نییە لەم بارەیەوە، بەلکوو ئەمە ماوەیەکە خۆم سەرقاڵی ئەم مەسەلەیە کردووە. یەکەم جار لە ساڵی ١٩٩٩، لە وتارێکمدا بە ناوی «شکست و سیاسەتی گۆڕینی شکست بە سەرکەوتن» کە لە ڕۆژنامەی **پەیام** بڵاوکرایەوە، لە دەرگای ئەم باسەم داوە. لەوێدا ئاماژەیەکم بۆ ئەوە کرد کە ئەو ڕۆژەی دیمۆکراسی ئەو وڵاتانە دێتە کایەوە، «دیمۆکراسییەکی ڕاستەقینە»، ئەو کاتە دەبێ کورد بترسێ کە بە چەکی دیمۆکراسی ژێردەست بکرێ. من ئەم مەسەلەیەم هێنایە پێشەوە وەکوو ڕەنگدانەوەیەک یان کاردانەوەیەک لە سەر ئەو شتەی کە هاتەگۆڕێ بەناوی ستراتیژی تازەی پکک ی ئەو وەختە. بەهەرحاڵ بە بەردەوامی کارکردن لەگەڵ ئەو مەسەلەیە، بەڵام بە فایلی مەسەلەی کورد لە باشووری کوردستان زیاتر خۆم خەریک کردووە و هەر لەو ئیتیجاهەدا دوو نامەم نووسیوە بۆ حکوومەتەکانی کوردستان ـ پارتی و یەکێتی ـ و لە ماڵپەڕی kurdishmedia.com بڵاوبوونەتەوە(١٠و١١ی ئەپریلی ٢٠٠٣)، دوو نامە یەک لە دوای یەک. نامەکان زۆر کورت و چڕن، بەڵام لە خوێندنەوەیاندا هەندێک بۆچوون بەدی دەکرێن کە لەوێدا تەرحکراون و هێشتا لە گۆڕێن و یەکێک، لەوانە ئەوەبوو کە بەرهەڵستکاری بۆ ئەمریکا زۆر زێدە دەبێ و خوێن دەڕژێ، وە کورد هەر لە ئێستاوە، واتە کاتی نووسینی نامەکان، دەبێ ئاماژە بۆ ئەو شتە بکا و بەو ڕەوتە کار بکات لەگەڵ ئەمریکییەکان بۆ خۆ ساغکردنەوە و هەندێ شتی تریش. بەهەرحاڵ، هەر بەو ئیتیجاهە کۆڕێک کرا لە ستۆکهۆلم لەلایەن من و د. عەبباس وەلی (لە ١٩ی ئەپریلی ٢٠٠٣، واتە ١٠ ڕۆژ دوای کەوتنی دیکتاتۆر)، هەر لە سەر ئەو باس و خواستە قسەمان کرد و ئەو بۆچوونانەی ئێستاش بە شێوەیەکی تازە کۆیان دەکەینەوە و ئەو وتارەی تازەم کە لە ***هاووڵاتی***دا بڵاوبۆتەوە بە ناوی «لە ڕیفراندۆمدا کوردستانێکی

سەربەخۆ» لە ٢٠ و ٢٧ی ئۆگۆستی ٢٠٠٢خودی ئەو باسەی ئێستایە بە شێوەیەکی کورت و چڕ.

حەزدەکەم لە دەستپێکردنی باسەکەمدا، بەوە دەست پێبکەم کە دوو گلۆپی سوور یان دوو گلۆپی خەتەر داگیرسێنم: یەکێکیان بە شێوەی پرسیارە و ئەویش ئەوەیە کە ئایا کورد لە باشووری کوردستان لە پرۆسەی دروستکردنەوەی دەوڵەتێکە، کە لەگەڵ هەمان دەوڵەتدا سبەینێ دانوستاندن بکات لە سەر مانی کورد؟ سەر لەنوێ دامەزراندنەوەی دەولەتی عێراق بە بەشدارییەکی چالاکانەی کورد هەروەکوو ئەوەیە جووەکان دوای تێکشکانی هیتلەر و نازیزم لە ئالمانیا، هەوڵی ئەوەیان بدایە کەوا دەوڵەتی هیتلەری زیندوویکەنەوە و لەگەڵ ئەو دەوڵەتە باسی مافەکانی خۆیان بکەن. لەوانەیە بەلای هەندێکمانەوە ئەو بەراوردکارییە زۆر بەئینساف نەبێ، بەلام بە قەناعەتی من زۆر بەئینسافە بەتایبەتی لە دوای ئەنفال و هەڵەبجە. ئەو بەراوردکارییە لە ئاستێکی ئەکادیمیشدا کراوە و بەراوردی جینۆساید بەرامبەر بەکورد لەگەڵ هۆلۆکۆستیش دیراسەکراوە. بەو مانایە، ئێمە چەند هۆیەکی ئەخلاقی، سیاسی و ئەکادیمیشمان هەیە بۆ ئەوەی ئەو بەراوردکارییە بکەین. بە قەناعەتی من ئەمە پرسیارێکی جیددی یە و وامان لێدەکات کە بکەوینە گومان لەوەی کە ئایا ئەو دەوڵەتەی دروستی دەکەنەوە بۆچی سبەینێ بکەوینە دانوستاندن لەگەڵیدا، وە لەوەش خراپتر جارێکی تر بەرەو ڕووی سیاسەتی ئینکار ببینەوە لە سەر دەستی هەمان دەوڵەت کە ئەمڕۆ دایدەمەزرێنینەوە؟

ئەوەی تریان مەسەلەیەکی زۆر گرینگە بەقەناعەتی من کە ئەویش پرسیارێکە: ئایا ئەو شتەی کە کورد لە باشووری کوردستان کەم یا زۆر، ٥٠ ساڵە خەباتی بۆ دەکا کە دیمۆکراسی یە، نابێت بە چەکێک بەدەستی نەتەوەی سەردەست، نەتەوەی عەرەب لە عێراقدا بۆ ژێردەستکردنی کورد؟ بەو مانایە ئەو شتەی کە کورد ٥٠ ساڵە خەباتی بۆ دەکا، دۆزیمانەوە یان پەیدامان کرد کە ئەورۆ ئەوە چەکێکە کەوتۆتە دەست زۆرینەی عەرەب، وە بەو شێوەی کە دەیەوێ ئەو دەوڵەتە دەرمخستێنێ هەر لە ناسنامەی دەوڵەتەکەوە، قووڵاییە ستراتیژییکانەوە، دەوروبەری سیستەمەوە، ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتەوە و لە سیستەمی سیاسی ئەو دەوڵەتەوە بگرە کە ئایا سیستەمێکی سیاسی ڕەنگدانەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەب دەبێ یان ڕەنگدانەوەی ئیسلامای سیاسی دەبێ؟

دیارە کە باسی ئەو دوو ئایدیۆلۆژیایە دەکەین لە قووڵایی مێژووی عێراقدا و لە ٨٢ ساڵی ڕابردوو ئاوڕێکی بەگشتی بدەینەوە و تەماشای بارودۆخی سیاسی ئێستای بکەین، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە عێراق لە سییەکان باسی لێدەکرا وەکوو پرۆسیای عەرەب تەماشا دەکرا، وەکوو ئەوەی کە عێراق سەرکردایەتی هەموو وڵاتە عەرەبییەکان بکا بۆ یەکگرتنەوەی ئەوەی پێی دەڵێن نیشتمانی عەرەبی. ئەو شتە نەک هەر لەناو نەچووە، کە کاتی خۆی ساطع الحصری و ئەمانە کاریان لەگەڵدا دەکرد بەڵکوو بەهێزتر بووە بەتایبەتی دوای ڕژێمی ٣٥ ساڵەی بەعس. ئەوەی ئیسلامی سیاسی یە، ئەوە خەتەرێکی جیددی یە. ئێمە بەرەو ڕووی دوو مەسەلە بووینەوە: یەکەمیان مەسەلەیەکی نەتەوەیی حرقە و دووەمیان سیستەمی سیاسی و ماهییەتی ئەو سیستەمە سیاسییە یە کە دێتەگۆڕێ. ماهییەتی ئەو سیستەمە سیاسییە، سیستەمێکی ئیسلامی تیۆکراتیک دەبێ یان سیستەمێکی دیمۆکراسی؟ ئێمەی کورد ئایا هەر لە ئێستاوە ئەو فێڵە لە خۆمان بکەین کە دەشێ گوزەران بکەین لەگەڵ حوکمێکی تیۆکراتی؟ بە قەناعەتی من ئەو دوو پرسیارە پرسیاری گرینگن بۆ ئەوەی وەکوو دوو بەشی چاویلکەیەک تەماشای بارودۆخی ئێستای عێراق و کوردستانی پێ بکەین.

بەشێوەیەکی گشتی ئەمڕۆ زۆر لە ساڵانی ١٩٢٠ دەچێ. هەڵبەتە من نامەوێ بە هەموو وردەکارییەکانەوە باسی ئەکتەرەکانی بیستەکان و ئەو ئیمکاناتەی هەبووە و ڕادەی هۆشیاری سیاسی لە کوردستان و لەناو جووڵانەوەی سیاسی کوردستان بکەم. بەلام لێرەدا دەخوازم ئەوە بڵێم کە ئەمڕۆ لە بیستەکان دەچێ بەو مانایەی کە دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی ئیمکاناتێک هەبوو کە ئەو نەتەوانەی لەوێن بتوانن ببنە خاوەنی دەوڵەتی خۆیان. دیارە زۆربەشیان بوون، بەلام کورد بەشی نەبوو و دابەشکرا. بەشێوەیەکی گشتی ئەگەر ئێستا بەراورد بکەین لەگەڵ بیستەکان دەتوانین بڵێین کە هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی لە ١٩١٨ ئیمکاناتێکی زۆری بە کورد بەخشی تاوەکوو بەشێوەیەکی ڕەسمی دەوڵەتی عێراق ڕاگەیەندرا. بەلام لە ١٩٢١یش بەڕاستی مەسەلەکان هەمووی تەواو نەبیبوو لەبەر دوو هۆ: ١) عێراق کە بوو بە خاوەنی دەستوور لە ساڵی ١٩٢٥ کەوتە ناو فایلەکانی کۆمەڵەی نەتەوەکان و، ٢) ویلایەتی موسڵ لە ساڵی ١٩٢٦ بڕیاری لە سەردرا کە بدرێ بە عێراق. بە شێوەیەکی گشتی

دەتوانم ئەوە بڵێم کە لە ساڵانی ١٩٢٠ کورد زیاتر وەختی بەدەستەوە بوو ئەگەر تەماشای مەسەلەی وەخت بکەین کە هۆکارێکی زۆر گرینگە لە سیاسەتدا و ئێستا وەخت کەمترە.

ئێستا لە هەفتەکانی داهاتوودا، یانیش لە مانگەکانی داهاتوودا ئەگەر ڕووداوێکی ئەوها نەیەتە پێشەوە کە قەیرانێک دروست بکا لە مەسەلەی نووسینەوەی دەستوور بۆ عێراق، ئەوا من قەناعەتم وایە هەر وەختێک دەستوور دامەزرا ئێمە بە بەراورد لەگەڵ ساڵانی ١٩٢٠ەکان دەکەوینە قۆناغی دوای ١٩٢٥. هەر لە سەر گرینگی مەسەلەی وەخت لە سیاسەتدا دەتوانین ئاماژە بۆ سێ سەرکردەی جیهانی بکەین هیلموت کۆل، دەیڤید بن گۆریون و لینین کە بڕیاردەر بوون لە سێ ڕووداوی گرینگ دا: ڕووخاندنی دیواری بەرلین، دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل و شۆڕشی ئۆکتۆبەر. هەر سێکیان کۆکن لە سەر ئەوەی کە سیاسەت زۆر جار بە سەعات فەرق دەکات. واتە هەر لە سات و ئانی خۆیدا بڕیارەکە نەدرێت ئەوا مرۆڤ لە پاش ئەو سات و ئانەدا بەجێ دەمێنێت. لە بەر ئەوە بە قەناعەتی من کات زۆر کەمە، بەڵام ئەوەش بەو مانایە نییە کە ئێمە لە بەر کەمی کات هەندێ شتی بەنیوە چڵ بکەین، بەڵکوو دەبێ ئەو شتانەی دەکرێن بیری لێ بکرێتەوە و بە پوختەیی بێت، بەڵام لە لایەکی ترەوە دەبێ ئەو وزەیەی کە هەمانە دووبار و سێبار وچواربارەی بکەین بۆ ئەوەی کە بەڕاستی بتوانین پێڕابگەین.

پێش ئەوەی کە بچمە ناو بارودۆخی سیاسی ئەمڕۆ، دەمەوێ لە دوو وێستگەدا تێپەڕم کە ئەوانیش وێستگەی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناصرییەن. لە کۆنفرانسی لەندەن کە لە دیسەمبەری ٢٠٠٣بەسترا بۆ خۆئامادەکردنێک بۆ لێدان ودوای لێدانی عێراق. دیارە میدیای کوردی، بەتایبەتی میدیاکانی پارتی و یەکێتی، زۆر بە خۆشحاڵییەوە باسی کۆنفرانسی لەندەنیان بۆ خەڵک کرد و بەو ڕادەیەی کە کورد سەرکەوتنی بەدەست هێناوە لەو کۆنفرانسەدا. من هەر دوای دوو هەفتە دوای کۆنفرانسەکە لە پاڵتۆک گفتوگۆیەکی درێژمان کرد لە سەر ئەم مەسەلەیە، وە پەنجەمان خستە سەر ئەو شتانەی کە لەوێدا مافەکانی کورد بەتاڵ کراوەتەوە لە هێزەکانی خۆی. یەکێک لەو شتانەی کە زۆر گرینگە ئەویش ئەوەیە کەوا هەموو عێراقییەکان بەشدار دەبن لە بڕیارە سیاسییەکاندا. کەواتە بەو شێوەیە ئەگەر دواڕۆژی عێراق فیدراڵی بێت یان

لە کۆبوونەوەی ناصرییە(١٤/٤/٢٠٠٣) نە باسی کورد کراوە و نە باسی کوردستانیش کراوە بە ناوهێنان. وە لەوەش خراپتر لە بەندی دووەمی ئەو چواردەبەندەی کە لە کۆبوونەوەکە لە سەری ڕێککەوتوون ئەوها هاتووە کە ناسنامەی داهاتوو لە عێراق ناسنامەی ناوچەیی و ئێتنیکی و مەحەللی نابێت، بەڵکوو ناسنامەیەکی عێراقی دەبێت.

نەبێت یانیش کورد ئۆتۆنۆمی پێبدرێ یان نەدرێ، ئەوا ئەو بڕیارە دەگەڕێتەوە بۆ هەموو خەڵکی عێراق. لەبەر ئەوە نەک هەر لە کۆنفرانسی لەندەنەوە، بەڵکوو لە زووتریش قەناعەتێکی ئەوها لەلایەن ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی عەرەبی و ئیسلامی دروست بوو لە دەرەوەی عێراق، کە هەموو عێراقییەکان بڕیار دەدەن کەوا سیستەمی داهاتووی عێراق فیدراڵی بێت یان نا؟ ئەو وەختە بۆ یەکەم جارە لە مێژووی مەفهوومی چارەی خۆنووسین بەو جۆرە وەرگیردراوە کە نەتەوەی سەردەستیش بەشداری بکا لەوەی کە ئایا نەتەوەی بندەست چ مافێکی پێ ڕەوا ببینرێ. ئەگەر وایە تیمووری ڕۆژهەلات هیچ ڕۆژێک بەوە نەدەگەیشت کە ئەمڕۆ پێی گەیشتووە، ئەویش ئەوەیە کە لە ژێر ئاڵای خۆیان وڵاتی سەربەخۆی خۆیان هەیە. ئەگەر هەموو ئەندۆنێسییەکان بەشداریان بکردایە لە پرۆسەیەکی ئەوهادا، ئەوا ئەگەر ئەو ڕێفراندۆمە سەد جاریش دووبارە ببایەوە، بەو ئەنجامەی ئێستا نەدەگەیشت. لەبەر ئەە بە قەناعەتی من بە سەر هێزە سیاسییەکانەوە بەتایبەت بە سەر سەرکردە کوردەکان هەندێک شت تێپەڕیوە کە نەدەبا ببێ. بەو مانایە کە یەکێتی وەکوو ئەحمەد چەلەبی یانیش هەرکەسێکی تر لە ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی گەر بڵێین کە مەسەلەی بڕیاردان لە سەر فیدراڵی دەگەڕێتەوە بۆ هەموو عێراقییەکان، ئەوا هەر لەو کاتەدا سەرکردەکان لە سەریان پێویستە کە کاردانەوەیەکی زۆر بەهێز و پڕ بەپێستی خۆی،وە لە جێگای خۆ بدەنەوە ئەم جۆرە ڕاگەیاندنە بۆ ئەوەی ئێمە زیاتر کات بە فیڕۆ نەدەین لە سەر پڕۆژەیەک کە دەمانباتەوە

ناو پرۆسەی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق کە بە قەناعەتی من بۆ ئێمە ناستەمە کەوا ناسنامە و تەوەجوهات و قووڵایی ستراتیژی دەوڵەتی عێراق لە سیستەمی عەرەبیدا کە ٢٢ دەوڵەتن بگۆڕێن وە زۆر شتی تریش هەن کە ئێمە بەرەو ڕووی دەبینەوە.

لە کۆبوونەوەی ناصرییە(١٤/٤/٢٠٠٣) نە باسی کورد کراوە و نە باسی کوردستانیش کراوە بە ناوهێنان. وە لەوەش خراپتر لە بەندی دووەمی ئەو چواردەبەندەی کە لە کۆبوونەوەکە لە سەری ڕێککەوتوون ئەوها هاتووە کە ناسنامەی داهاتوو لە عێراق ناسنامەی ناوچەیی و ئیتنیکی و مەحەللی نابێت، بەڵکوو ناسنامەیەکی عێراقی دەبێت. لە خاڵی سێهەمیان کە زۆر ترسناکترە بەقەناعەتی من دیسان ئەو زۆرینەیە (واتە زۆرینەی عەرەب لە عێراق) دیسان بەشداری پێکراوە لە سەر مەسەلەی مافی چارەی خۆنووسینی کورد بەوەی کە سیستەمی داهاتووی عێراق فیدراڵی دەبێت بەڵام دوای ڕاپرسی کردن (consultation) لەگەڵ هەموو خەڵکی عێراق کە ئایا ئەم سیستەمە باش دەبینرێ یانیش خراپ. ئەمە ترسێکی زۆر گەورەیە و پرسیاریش ئەوەیە کە بۆچی ئەو بەندانە بە سەر نوێنەرانی کورد لە کۆبوونەوەی ناصرییە تێپەڕیون؟ من قەناعەتم بەوە نییە کە ئەمریکییەکان زۆریان لە نوێنەرانی کورد کردبێ. لەبەر ئەوە ئەگەر پرۆسەی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناصرییە بەردەوام بێت بەم شێوەیە و هەر لە سەر ئەو بناغەیەش دەستوورێکی عێراقی دابمەزرێ، ئەوا ئەو خەتەرە زۆر جیددی یە و لە سیاسەتیشدا دوایین شت کە نرخی هەبێت پەشیمانبوونەوەیە.

ئەمرۆ لە عێراق، بەپێچەوانەی ئەوەی کە هەندێک قسەکراوە دژی مەسەلەی ڕێفراندۆم و لە ڕوانگەی بۆچوونێکی چەوت کە بەڵێ حکوومەتێکی ناوەندی هەیە و دەبێ کورد لەم حکوومەتە ناوەندییە ئیجازە وەربگرێ کە ئایا ڕێفراندۆم بکرێ یان نا، لە عێراق ئەمرۆ شتێک نییە بە ناوی حکوومەتی ناوەندی و دەسەڵاتێکیش نییە وەکوو دەسەڵاتێکی مەشرووع. لە باشترین حاڵەتدا هێزێکی داگیرکەر هەیە، داگیرکەر نەک وەک من خۆم دەیبینم، بەڵکوو بەپێی بڕیاری نەتەوە یەکگرتووەکانی ژمارە ١٤٨٣، ئەمریکا هێزێکی داگیرکەرە و بە پێی ئەم ناساندنەش ئەمریکا بەرپرسیارە لە ئاسایش و دامەزرانەوەی دەوڵەتی عێراق و یارمەتی ئابووری. بەو مانایە دەسەڵاتێکی ناوەندی لەوێ نییە، عێراق هەڵوەشاوەتەوە و نەتەوە یەکگرتووەکان هەتا ئێستاش بەو ئەنجومەنی حوکمەی عێراق کە لە ٢٥ کەس پێکهاتووە، لە باشترین حاڵەتدا بە بڕیاری ژمارە ١٥٠٠ی نەتەوەیەکگرتووەکان تەنها بەخێرهاتنی ئەو ئەنجومەنە دەکات و دانی پێدانانێ. وە لەلایەکی تریش وڵاتە عەرەبییەکان دان بەو ئەنجومەنەدا نانێن و بە ڕەسمی نایناسن و هەر بەم شێوەیە وڵاتە ئیقلیمییەکانیش. لێرەدا کورد لە ڕووی سیستەمی سیاسییەوە ئەوپەڕی توانا و ئیمکانات و دەرفەتی هەیە کە لەوێدا بەڕاستی لەو بۆشاییەدا خۆی تەرح بکات. ئەمە لایەک و لای تریان ئەوەیە کە ئەمرۆ بەڕاستی ترسێک دروست بووە لە هاوکێشەی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەمریکا و عێراق، ئەویش ئەوەیە کە دەنگۆیەک هەیە گوایە ئەمریکا دەخوازێ زووتر دەربچێ لە عێراق لەوەی کە نیەتی بوو. دوای ڕاگەیاندنەکەی پۆل بریمەر کە ئەمساڵ (٧/١٢) ڕایگەیاند و دەنگێکی زۆری دایەوە لە ئەمریکا بەتایبەتی لەلایەن هەندێک ڕێکخراوی کۆمەڵگای مەدەنی ئەمریکی و بەتایبەتی ئەوانەی ئافرەتان، کە بەڵێ ترس هەیە کە دەوڵەتی داهاتووی عێراق دەوڵەتێکی ئیسلامی بێت ئەگەر ئەو ڕاگەیاندنەی پۆل بریمەر ڕاست بێت کە دەڵێ، من مەسەلەی دەستووری عێراقی بۆ عێراقییەکان جێدەهێڵم. ئەگەر ئەوەش کرا، ئەو کاتە ئێمە باش دەزانین کە ئەمرۆ لەم ئەنجومەنی حوکمە زۆرینەیەکی ئیسلامی و زۆرینەیەکی عەرەبی هەیە. زۆرینەیەکی ئیسلامی بەتەنیا گرفتێکە و زۆرینەیەکی عەرەبی بە تەنیا گرفتێکی ترە وە هەردووکیان بە یەکەوە گرفتێکی زۆر گەورەیە بۆ کورد.

لێرەدا لە سەر مێزی دانوستاندن کورد ناتوانێ نە ئەمرۆ وە نە سبەینێ کاریگەری هەبێت بە سەر بڕیارەکانی ئەنجومەنی حوکم تەنها بە تەداخولێکی بەهێزی ئەمریکا نەبێ. ئەو کاتە گەڕانەوە بۆ ئەو هەزاران و ملیۆنەهای خەڵکی کورد تەنها تاکە وەرەقەیەکە بە دەستەوە دەبێ بۆ ئەوەی کورد بتوانێ هاوکێشەکە سەرلەنوێ سەرەوژێربکات و لە بەرژەوەندی خۆیدا تەواوی بکات.

لەو قسانەی کە ئێستا هەیە لە سەر فیدراڵی، واپێدەچێ کە خیتابی سیاسی لە کوردستان (بەتایبەتی پارتی و یەکێتی)، ئەوها باس دەکەن وەکوو فیدراڵی ئارەزوومەندانە. بە قەناعەتی من، ئەو چمکی فیدراڵی ئارەزوومەندانە لە بەنجکردن نەبێ زیاتر هیچی تر نییە.لێرەدا پرسیارێکی جیددی دێتەپێشەوە ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر فیدراڵییەکی

ئارەزوومەندانە لەوێ هەبێ ئایا خەڵکی کورد پرسیاری پێکراوە کە لە سەر بنچینەیەکی ئیختیاری بڕیاری لە سەر دابێ. وەلامیش ئەوەیە نەخێر. لەبەر ئەوە ئەو بارودۆخە سیاسییەی کە ئێستاش لە باشووری کوردستان هەیە بەو پەرلەمانە و بەو پەیوەندییە لاوازەی نێوان پارتی و یەکێتی، هەرچەندە لە ماوەی دواییدا هەندێ گۆڕان کراوە لە نزیکبوونەوەی خیتابی سیاسی، بەلام بە قەناعەتی خۆم ئەوە تێری ناکات، بگرە ئەگەر ئەمانە یەکیش بگرن تێری ناکات. ئەمانە پێویستیان بەوە هەیە کە دوای ١٢ ساڵ لەم پەرلەمانە بگەڕێنەوە بۆ ئیرادەی خەڵکی کوردستان و پرسیاری پێبکرێ کە چی داوا دەکات و چی دەوێ و، بە شێوەیەکی پاک (نەزیهانە) و بە ئەمانەتەوە باس لە کەموکوڕییەکانی سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدراڵی بکەن و هەر لە سەر ئەم بنچینەیەش خەڵکی کورد مۆبیلیزا بکرێ بۆ ئەوەی واقیعەن بزانێ کە چ دەخوازێ و ئایا ئەلتەرناتیڤی تریش هەیە؟ ئێمە ناتوانین باس لە ئەلتەرناتیڤ بکەین ئەگەر ئەوەی کە هەیە ڕەدنەکەینەوە. ئەمە لە زانستیشدا وایە کە لە پەرادیگمی زانستی یان لە شۆڕشی زانستیدا ئەگەر نیشانەی پرسیار و گومان نەخرێتە سەر ئەوەی کە هەیە ئەوا زەمینە خۆش نابێت بۆ ڕەدکردنەوەی لە قۆناغی داهاتوو، وە ئەگەر ڕەدیش نەکرایەوە ئەوا زەمینە خۆش نابێت بۆ دروستکردنی ئەلتەرناتیڤ و لە سیاسەتیشدا هەر بەم شێوەیە. پرۆسەی ئەمڕۆ دەتوانین بڵێین سێ بەشە:

١- دەبێ بە جیددی نیشانەی گومان و پرسیار بخرێتە سەر ئەو بۆچوونانەی کە هەیە لە سەر فیدراڵی ئارەزوومەندانە یاخود یەکگرتنی ئارەزوومەندانە.

٢- ڕەدکردنەوەی ئەو چەمک و بۆچوونانە.

٣- باس و کارکردن بۆ ئەلتەرناتیڤ.

مەسەلەی دیموکراسی مەسەلەیەکی زۆر گرینگە. من لەوە دەترسم کە دیموکراسی وەکوو وشەیەکی سەرنجراکێش (کە لە هەنگوین شیرینترە و لە بەهەشت خۆشترە) حاڵەتێکی دەروونی لە ناو ئێمەی کورددا دروست کردبێ بەو ڕادەیەی کە ئەگەر بگەینە ئەو حاڵە ئیتر کۆتایی هێنانە بە هەموو گرفتەکان و دەستپێکردنی هەموو چارەسەرییەکانە. بە قەناعەتی من ئەو حاڵەتی بەنجبوونە دەبێ ئێمە لە بەرامبەریدا حاڵەتێکی وشیاری دروست بکەوین لە سەر مەسەلەی دیموکراسی وە بەتایبەتی لە عێراق، کە بنەماکانی بەعس هەن و زۆریش بەهێزن. بەعس

بنەماکانی بەعس و ئیسلامی سیاسی خەتەر و ڕێگرن لە ڕێگای پیادەکردنی دیموکراسی لە عێراق و بگرە بە پێی هەندێک بۆچوون، ئیسلامی سیاسی عێراق توندڕەوترە لەوەی ئێرانیش. یەکگرتنەوەی هەردووکیان، واتە ناسیۆنالیزمی عەرەبی و ئیسلامی سیاسی لە عێراق، ترسێکی گەورەتر دروست دەکەن.

تەنها لە کۆمەڵێک ڕێکخراوی تۆقێنەر و ترسێنەر و موخابەراتی پێکنەهاتووە. تەنها لە حیزبێک پێکنەهاتووە کە دەربڕی کولتوورێکی ناسیۆنالیزمی بەرەو شۆڤێنیزمە، بەڵکوو کولتوورێکی بەهێزتری دروست کردووە و چاندوویەتی لە ناو کۆمەڵگای عێراقدا، کە ئاسان نییە بە شەوڕۆژێک بنبڕ بکرێت. هەر ئەو کولتوورە دەتوانێ کولتوورێک و زەمینەیەکی گونجاو بێت کە جارێکی دیکە هەندێک تەیاری عەرەبی ناسیۆنالی زۆر بەهێز بە ناوێکی تر بێتەوەگۆڕێ و بەکاری بێنێت. تەنانەت ئیسلامی سیاسیش دەتوانێ بە باشی کەڵک وەرگرێ لەرو توندڕەوییە کولتوورییەی کە لەوێ بەهێز کراوە.

بنەماکانی بەعس و ئیسلامی سیاسی خەتەر و ڕێگرن لە ڕێگای پیادەکردنی دیموکراسی لە عێراق و بگرە بە پێی هەندێک بۆچوون، ئیسلامی سیاسی عێراق توندڕەوترە لەوەی ئێرانیش. یەکگرتنەوەی هەردووکیان، واتە ناسیۆنالیزمی عەرەبی و ئیسلامی سیاسی لە عێراق، ترسێکی گەورەتر دروست دەکەن لە سەر ئەم مەسەلەیە ئەویش ڕێگەی بەکارهێنانی ناسنامەی عێراق وەکوو ناسنامەیەکی ناڕەسەن (موزەوەر) بۆ خۆشاردنەوە لە پشت ئەم ناسنامەیە، وە لەلایەکی تر بۆ تۆقاندن و مەحروومکردنی کورد لە مافەکانی خۆی. لەوێدا من گومانم هەیە لە ئیتیحادی ئیختیاری جارێکی دیکە. میکانیزمی دیموکراسی ئەو مافە بە کورد نادات... ئەمە قسەی د. حاتەم موخلیص ە کە ئەندامی کۆمیتەی ٦٥ کەسییەکەیە کە لە کۆنفرانسی لەندەن دەرچوو و لە ئەنقەرە لە وەڵامی

پرسیارێک دەربارەی مەسەلەی دیموکراسی و کورد ڕابگەیاند، کە باشە ئەگەر کورد ئەوە چەندین ساڵە خەبات دەکەن بۆ دیموکراسی، فەرموون ئەوە دیموکراسی: ئەوەی کە زۆرینە بڕیاردەدات دەبێ کەمینە پێی ڕازی بێت. لێرەدا دەبێ ئێمە مەمنوون بین کە لە سەر زاری عەرەبێکی ئەوها ئەو ڕاستییە دەردەچێت، وەکوو ئەوەی کە تێگەیشتنی ئەو بۆ دیموکراسی ئەوەیە. دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەیی چارە ناکات، وە ئەگەر ئەو مەسەلەیەش بە دیموکراسی چارەسەر بکرابا ئەوا لە بریتانیا، ئیسپانیا، فەرەنسا و کەنەدا چارەسەر دەبوون. کەچی ئەم وڵاتانە ژمارە ٢ و ٣ و ٤ و ٥ و٦ش لە لیستی وڵاتە یەککرتووەکاندا پێکدەهێنن، کاتێک کە باس دێتە سەر مافی مرۆڤ و دیموکراسی و پێشکەوتنی کۆمەڵگا و ئەمانە. دروستکردنی ئەو ئۆتۆماتیکیەتە کە دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەیی چارەسەر دەکات نەک دەبێ ئێمە هەر بە گومانەوە تەماشای بکەین، بەڵکوو تا زووە نیشانەیەکی زەربی لە سەر بدەین. مەسەلەی نەتەوەیی کەسایەتی و تایبەتمەندیی خۆی هەیە و دیموکراسیش کەسایەتی و تایبەتمەندی خۆی هەیە. دەکرێ یەکێکیان لە خزمەت ئەوی تریان بێت، بەڵام دیموکراسییەکە بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیک چارەسەری مەسەلە نەتەوەییەکە ناکات.

مەسەلەی نەتەوەیی بە پلەی یەکەم ئیرادەی نەتەوەیی و دەسەڵاتی سیاسی یە، وە وەختێک کە ئیرادە نەتەوەیی و دەسەڵاتە سیاسییە کامڵ نەبوو بە سەر خاکدا، وە ئەو دەسەڵاتەش ڕەنگی نەدایەوە لە سەروەرییەکی تەواو لە سەر ئەو خاکەدا، ئەو کاتە دەسەڵاتە نەتەوەییەکە بەشێکی بە دەست نەتەوەی سەردەستە. دوێنی بە چەک و لێدان و کوشتن، بەڵام سبەینێ لە ناو سیستەمێکی دیموکراسیدا. دوێنێ دەمانتوانی بە خێری ئەنفال و هەڵەبجە و ڕاگواستن و.. هتد، دەنگمان بگەیەنینە خەڵکی دەرەوە و بڵێین کە بەڵێ ئەو سیستەمە ئەوپەڕی سیستەمێکی فاشی یە و، کەچی ئەوکاتەش بەباشی گوێمان لێ نەدەگیرا، سبەینێ ئەگەر عێراقیکی بە هەویە دیموکراسی دروستبوو، ئەوە هەر کەس گوێمان لێ ناگرێ، ئەمە ترسێکی گەورەیە لە پێشمان. ئەگەر ئێمە بە جیددی تەماشای ئەو خەتەرە نەکەین و هەڵینەسەنگێنین، ئەوا بە قەناعەتی من ئێمە نزیکین لە هەڵدێرێکی زۆر مێژوویی. حەزدەکەم لە خزمەت ئێوە بڵێم کە من ئەو قسانە بە هیچ شێوەیەک ناکەم کە تەفسیرێکی ئایدیۆلۆژی ئەو قەناعەتە بە من بکا کە بەم ئەنجامانە بگەم. بەڵکوو گەیشتن بەو قەناعەتە لە ئەنجامی خوێندنەوەی ململانێی ئەتنیکەکان و مەسەلە نەتەوەییەکان لە جیهان بە گشتی بووە.

جا با تەماشای مەسەلەی فیدراڵی و ئۆتۆنۆمیش بکەین. بەڕاستی ئێمەی کورد خۆمان خاپاندووە بەوەی کە فیدراڵی زۆر زیاترە لە ئۆتۆنۆمی، بەڵام ئەمە هەڵەیە. فیدراڵی و ئۆتۆنۆمی دوو ناون و بۆ هەمان شت بەکاردێن، وە پێناسەکەشی بۆ هەردوو حاڵەت ئەوەیە: دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوان هەرێمێک و ناوەندێک یان چەند هەرێمێک و ناوەندێک. بەو مانایە ئۆتۆنۆمییەکی بەهێز لەوانەیە لە فیدراڵیش باشتر بێت. من ئەم قسەیە دەکەم لە بەر ئەوەی کە لە ناو زۆربەی زۆری ئێمەی کورددا، وە لە پاش ساڵی ١٩٩٢ بەتایبەتی، قەناعەتێکی ئەوها دروست بووە کە تەنانەت ناوهێنانی فیدراڵی، کورد دەخاتە ئاستی نەتەوەی سەردەست و لەگەڵیدا یەکسانە. ئەم شتەشمان بە ئیتیحادی ئارەزوومەندانە ڕەنگ کردووە، بەڵام لەمەشیاندا هەر بە هەڵە چووین.

لە ئۆتۆنۆمی و فیدراڵیدا سێ شتی گرینگ بە دەست دەسەڵاتی ناوەندین کە ئەویش سیاسەتی دەرەوە، بەرگری و ئابوورین. مەسەلەی سەروەری و ئەمانەش ئەوە تەنها قسەیە و هەمووی لە دەست ناوەندایە. ناوەند ڕەنگدەدا بەو سەروەرییە. با فیدراڵی کوردیش ئەوەندە بەهێز بێت، بە قەناعەتی من لێسەندنەوەی فیدراڵی و کەمکردنەوەی ئەو دەسەڵاتە، وە ڕەنگکردنی بەو شێوەیەی کە نەتەوەی سەردەست دەیەوێ هەر وەختێک مومکینە. لەبەر ئەوە ئەگەر بە فیدراڵیش ڕازی بین ئەوا دەبێ کورد مافی ڤیتۆی هەبێت. سبەینێ ئەگەر عێراق بڕیاریدا بە کاریگەری پەیوەندییەکانی جامیعەی عەرەبی و ئەندامبوونی لە پەیمانی بەرگری هاوبەشی عەرەبی لە ساڵی ١٩٥٢ خۆی ڕابکێشێتە ناو شەڕێک لەگەڵ ئیسرائیل کە لەوانەیە لەوێ چەکی ئەتۆمیش بەکاربێت و مەینەتی ئەو شەڕە بگاتە کوردستانیش، ئەوا ئەو کاتە کورد مافی هەبێ کە ڤیتۆ بەکاربێنێ و بتوانێ بڵێ کە کورد مەسەلەکەی لە فەلەستین نییە یانیش بۆنموونە لە شەڕێک لە نێوان عێراق ۆ ئێران لە سەر شەتی عەرەب یان لە نێوان مەغریب و ئیسپانیا. هەتا ئەگەر ئەمە بە بەشداریکردنی تەنها ١٠ سەربازیش بێت، ئەوا لێرەدا ئیرادەی کورد دەبێتە بەشێک لە ئیرادەیەکی گەورەتر. لێرەدا خەتەر تەنها ئەوە نییە کە کورد لە عێراق تەنها ٢٠-٢٥٪ پێکدەهێنێ لە دانیشتووانی ئەم وڵاتە،

بەڵکوو کورد دەبێتە بەشێک لە سیستەمێکی عەرەبی کە لە ٢٢ وڵاتی عەرەبی پێکدێن و لەوێدا کورد تەنها ١ - ٥‚١٪ دانیشتووان پێکدێنێت، ئەگەر کورد ئەوەی قەبوڵ بێت کە عێراق ببێتە ئەندام لە جامیعەی عەرەبی و لە پەیمانەکانی تر و بەتایبەت لە پەیمانی بەرگری عەرەبی هاوبەش هی ساڵی ١٩٥٢... بەومانایە، ئەو سیستەمە سیستەمێکی فکری یە، ناسنامەیە، ئایدیۆلۆژی یە، سیاسی یە، وە هەروەها ستراتیژی یە. ئەگەر کورد لەو قۆڵانە هەموویان براوە بێت و بتوانێت جێگای خۆی مسۆگەر بکات، ئەوا ئەوکاتە ئێمە مومکینە باسێکی دیکە بکەین. بەومانایە کورد دەبێ سێ شت مسۆگەر بکات:

١- ڤیتۆیەکی بێ سێودوو و بەبێ دانانی فاریزە لە پشتەوە وزیادکردنی قسەیەک کە ئەم ڤیتۆیە خاویکاتەوە یان بەتاڵ بکاتەوە.

٢- هەبوونی هێزێکی سەربازی تایبەت بە کورد خۆی کە هەرکاتێک دەسەڵاتی ناوەندی بە پێی بەرژەوەندییەکانی نەتەوەی کورد نەجووڵایەوە ئەوا کورد بتوانێ بڵێ نەخێر و من هێزی خۆم هەیە و دەتوانم خۆم بپارێزم.

٣- هەبوونی زەمانەتێکی نێودەوڵەتی کە دەبێ ئەو زەمانەتە خاوەن ددان (واتە هێز) بێت و تەنها قسەی سەر وەرەقەیەک نەبێت، بگرە لە ئاستی نەتەوە یەکگرتووەکانیشدا زۆر جار قسەی سەر وەرەقە هەیە.

مەسەلەی ڕێفراندۆم

قەناعەتی من وایە وەکوو خوێندنەوەی باری سیاسی باشووری کوردستان وامان لێدەکات کە ڕێفراندۆم کە باسی لێوە دەکەین، دەبێ زوو ئاگادار بین کە دوو ڕووی هەیە. ڕووی ناوەوەی کوردی و ڕووی دەرەوەی کە بەرەو ڕووی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراقە و، هێزە ئیقلیمییە داگیرکەرەکانی کوردستان، نەتەوە یەکگرتووەکان، کۆمەڵگای نێونەتەوەیی و بەتایبەتیش هێزی هاوپەیمانان کە ئەمڕۆ لەوێن، وە بە پلەی یەکەمیش ئەمریکا دەبێتەوە. بۆچی ناوەوە و دەرەوە؟ بە قەناعەتی من ئەو مەسەلەی ئۆتۆنۆمیزم و فیدرالیزمە لە نێوانیاندا و لە کەسایەتیاندا جیاوازییەکی ئەوتۆ نییە. ئەوە تەنها کولتوورێکە، فەلسەفەیەکە و بۆچوونێکە خۆی لە ناو ڕۆحی ئێمەدا چەسپاندووە و هەندێ جار بە ئاشکرا و هەندێ جاریش بە دزۆکی خۆی فەرز دەکات لە سەر بۆچوونەکانی ئێمە تەعبیریش لەو مەسەلەی ئۆتۆنۆمیزمە هەموو کاتێک

هەڵتەکانێکی ناوخۆ زۆر پێویستە. بەداخەوە ئەوڕۆ باس لە خیتابی یەکبووی پارتی و یەکێتی دەکرێ، بەڵام لە ئاستی ئەو دەنگە ئەو پێشوازییە یان ئەو باسوخواسەی پێویستە لە سەر ڕێفراندۆم نییە. بە قەناعەتی من، ئەگەر هێزێکی سیاسی کوردی بم، ئەوا دیاردەیەکی ئەوپەڕی خراپ لە ناو کۆمەڵگادا دەبێ من ڕابکێشێت، وەکوو چۆن دیاردەیەکی باش من ڕابکێشێ.

برایەتی بووە، کە برایەتی بە قەناعەتی من لە سیاسەتدا شتێک نییە بوونی هەبێت. لە سیاسەتدا بەرژەوەندی، دۆستایەتی، لەیەککەیشتنی هاوبەش وبەکارهێنانی هێز هەیە بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندییەکان کە ئەمانەش خۆیان لە ناو سیاسەتی واقیعی واتە real politic دا دەبیننەوە. بەڵام لەناو سیاسەتدا وەکوو میکانیزمێکی فرەلایەن مەسەلەی برایەتی نییە. لێرەدا من لەوە دەترسم وشەی برایەتی زۆرجار بەکاربێ بۆ بەنجکردنی نەتەوەی بندەست، وە ئەو تەسەوورەی بداتێ کە ئەویش لە ئاستی نەتەوەی سەردەستە و هیچ جیاوازییەک نییە لەگەڵ ئەودا، چونکە برایە. ئەو خیتابە زیاتر خیتابێکە بۆ بەنجکردنی ئێمە نەک وشیارکردنەوە. ئەوەی کورد ئێستا پێویستی پێیەتی نەک هەر وشیاربوونەوەیە، بەڵکوو وشیاربوونەوەیە بە پلەی سەد، چونکە ئەو تەحەدایانەی کە لە سەر دۆزی کورد و کوردستان و لە سەر بوونی کورد هەبووە و هەیە بەراستی زۆر توانا و کار دەخوازێ.

ئەوەی کە ڕووی لە ناوەوەیە، ڕێفراندۆم بە کورتی دەبێ ئەو جووڵانەوەیە بێت کە کۆمەڵگای کوردەواری لە ئاستی دەروونی و فکری و فەلسەفی دۆزی خۆی هەڵتەکێنێت، هەژانێکی پێبدات، وە بزوانێکی بەهێزی پێبدات. ئەوەی کە ئێستا دەست پێکراوە لە پرۆسەی باس لە ڕێفراندۆم زۆر کەمترە لەو خواستە. دواییش دێمە سەر ئەو هەوڵەی کە ئێستا بۆ ڕێفراندۆم لە سەر پێیە لە کوردستان.

ئەوەی کە ڕووی لە دەرەوەیە، وەکوو هەر میللەتێکی دیکە کە لە ڕێگایەکی ئەوپەڕی دیموکراسییانە، ئەگەر

دیمۆکراسی و ئیختیار دەخوازن، ئەنجامدانی دەنگدانێکی یاخود ڕاپرسێکی گەلەی یە لە باشووری کوردستان هەتا بە ئاسۆری و تورکمانەکانیشەوە بگرە بەشداری بکەن لەو ڕاپرسییە. من دوایی دێمە سەر ئەوە کە کەمایەتییەکان زۆر قازانج دەکەن لە کوردستانێکی سەربەخۆدا لەوەی کە عێراقێکی بە سیستەم ئیسلامی بێت یاخود عەرەبی ناسیۆنالیست بێت. ئەوان لێرەدا لە کورد زیاتر قازانج دەکەن لە ڕاستیدا.

هەڵتەکانێکی ناوەخۆ زۆر پێویستە. بەداخەوە ئەوڕۆ باس لە خیتابی یەکبووی پارتی و یەکێتی دەکرێ، بەڵام لە ئاستی ئەو دەنگە ئەو پێشوازییە یان ئەو باسوخواسەی پێویستە لە سەر ڕێفڕاندۆم نییە. بە قەناعەتی من، ئەگەر هێزێکی سیاسی کوردی بم، ئەوا دیاردەیەکی ئەوپەڕی خراپ لە ناو کۆمەڵگادا دەبێ من ڕابکێشێت، وەکوو چۆن دیاردەیەکی باش من ڕابکێشێ. واتە ناکرێ من سەلەکتیڤانە لەگەڵ سیاسەتدا کاربکەم، هەندێ شت خۆمی لێ لابدەم و هەندێ شتی تریش کاری لەگەڵدا بکەم. ئەو شتانەی کە لە کۆمەڵگای کوردەواریدا دەردەچن، ئەگەر پارتە سیاسییەکان دیمۆکراسییانە ڕەفتار بکەن لەگەڵ کۆمەڵگای باشووری کوردستان، ئەوا دەبێ وەڵامێکی پڕ بەپێستی دەنگی ڕێفڕاندۆم بدەنەوە هەتا ئەگەر ئەو دەنگە دوو کەسیش بن. بە قەناعەتی من بیرۆکەی ڕێفڕاندۆم بیرۆکەیەکی یەکجار سەرنجڕاکێشە، بەوەی کە خەونی گەورە دەشاردرێتەوە لە پشت ئەو وشەیە کە زۆر قانیعکەرە بۆ ئەو ئەکتەرانەی کە دیمۆکرات و ئازادن وەکوو وڵاتانی ڕۆژئاوا و ئەمریکا. لێرەدا دەکرێ ئەو ئەکتەرانە ئیقناع بکرێن بەوەی کە بەڵێ بۆ ئەوەی کورد بتوانێ بەشێوەیەکی دیمۆکراسییانە لە ناو عێراقێکی دیمۆکراسی دوارۆژدا بژی، ئەوا پێوسیتییەکی هەرە پێویستە کە پرسی پێبکرێ ئایا دەخوازێ لە ناو ئەو عێراقەدا بمێنێتەوە و بە چ شێوەیەک. لە بەر ئەوە ڕێفڕاندۆم دەتوانێ ئەو ئامرازە بێت کە خەڵکی کورد بە شێوەیەکی بە پەلە و فراوان مۆبیلیزا بکات، وە بەرەو ئەوەی ببات کە بڕیار لە سەر دوارۆژی خۆی بدات. دیسان لەمەڕ ڕووی دەرەوەی ڕێفڕاندۆم، هەڵبەتە ڕووی لە دەرەوەیە. ئەمڕۆ خۆشبەختانە وەکوو هیچ ڕۆژێک لە ٨٢ساڵی ڕابردووی عێراق و باشووری کوردستان ئەوە ڕێکنەکەوتووە کە بە دەیان ڕۆژنامە و تەلەڤیزیۆن و ڕادیۆ و سەنتەرەکانی هەواڵ لەوێ کۆببنەوە و لە نزیکەوە هەموو شتێک بڵاوبکەنەوە.

تەنانەت ئەمانە بە دوای هەواڵ دەگەڕێن لە هەموو کونجێک و ڕای خەڵک وەردەگرن کە چییان دەوێ: عێراق یان کوردستان. هەندێک جار بۆیان نامۆیە کە کورد داوای کوردستانێکی سەربەخۆ ناکەن، بەو جۆرە ئەوان هەواڵ دروست دەکەن. بەو مانایە ئەگەر کورد هەوڵێکی ئەوهای دا و هەواڵێکی ئەوهای دروست کرد، بەڵام لە ئاستی هەژانێکی کۆمەڵایەتی، ئەو کاتە دەتوانێ بە ئاسانی سەرنجی هەموو جیهان ڕابکێشێ. بەبێ ئەوەی کە خەسارەتێکی لە جۆری هەڵەبجە یان ئەنفال بدات. ئەمڕۆ ئەوان لەوێ هەن و دەتوانرێ وەکوو مادەیەکی زۆر کاریگەر بەکاربێت بۆ خزمەتکردنی ئەو بیرۆکەیە.

بەهەرحاڵ، ئەو دەنگوباسەی کە ئێستا هەیە لە کوردستان لە سەر مەسەلەی ڕێفڕاندۆم، دیارە هەوڵێکە وەکوو بەگشتی هەمووتان ئاگادارن کە بە شێوەیەکی پراکتیکی لە سلێمانی سەری هەڵداوە، بەڵام ئەوانیش و ئێمەش دەبێ جارێ لە ئەلفی ئەو مەسەلەیەوە تەماشا بکەین و پێ لە سەر ئەوە داگرین کە بیرۆکەی ڕێفڕاندۆم لە کەلاوێژی ئەمساڵ دروست نەبووە و پاریش دروست نەبووە. لە ناو خیتابی کوردیدا کەم یان زۆر بە شێوەیەک لە شێوەکان لە سەرەتای نەوەدەکان بە چڕو پڕی هاتووە. ئەمە مەسەلەکە ئاسان دەکات بۆ ئێمە، کە هەر زوو ڕەنگێکی ئەوهای نەخەینە سەر و بەشێوەیەکی حەتمی تەماشای ئەو هەوڵە نەکەین کە هی فڵان مامۆستا یان شاعیر یان نووسەرە، یانیش هی فڵان ناوچەیە و ئێمە دەستی لێنادەین و بابۆخۆیان بێت. نەخێر ئەمە وا نییە. بە قەناعەتی من دەبێ بە جیددیتر تەماشای مەسەلەی ڕێفڕاندۆم بکەین. ڕێفڕاندۆم میکانیزمێکی زۆر دیمۆکراسییانەیە و دەتوانێ ڕۆڵێکی باشی هەبێت لە یەکلاکردنەوەی کێشەی کورد . وەکوو هەوڵ دەتوانین بەشێوەیەکی ڕەخنەگرانە تەماشای هەوڵی کۆمیتەی بەرەو ڕێفڕاندۆم بکەین کە هەندێک پەلەیان کردووە بە حەددی هەفتەیەک یان دوو هەفتە، ئەوەش دەمێنێتەوە سەر ئەوەی کە چۆن دەیانتوانی ئەم کارە بکەن بەڕاستی بەوەی کە هەموو شارە گەورەکانی کوردستان: دهۆک، هەولێر، سلێمانی. کەرکووک و بگرە موسڵ و شارەکانی تری بگرتبایەوە و بەشدارییەکی بەرچاویان هەبوایە لەو کۆمیتەیە. ئەوکاتە دەمانتوانی بڵێین کە ئەم کۆمیتەیە نوێنەرایەتی نەخشەی باشووری کوردستان و خەڵکی کوردستان بەشێوەیەکی گشتی دەکات. بگرە لەم کۆمیتەیەشدا بە قەناعەتی من گرینگە کەوا

کەمایەتییەکانیش هەبن. وە بۆ ئیقناعکردنی ئەوان پێویستە ئێمە خیتابێکی عەقڵانیمان هەبێت بەوەی کە ئەگەر من ئاسۆری یان تورکمان بم و بەشێوەیەکی عەقڵانی تەماشای مەسەلەی ڕیفراندۆم و کوردستانێکی سەربەخۆ بکەم، ئەوها دەڵێم: بۆ من باشترە کە بەشێک بم لە وڵاتێک کە لە ٦ میلیۆن کەس پێکهاتووە لەوەی کە لە وڵاتێک لە ٢٦ میلیۆن کەس پێکهاتبێت. بۆ من باشترە کە بەشێک بم لە وڵاتێک کە خەتەرێکی ئایدیۆلۆژی لە لایەن نەتەوەی کوردم لە سەر بێت لەوەی کە بەشێک بم لە وڵاتێک کە سێ خەتەری ئایدیۆلۆژیم لە سەر بێت کە ئەوانیش هی کوردی و عەرەبی و هی ئیسلامی سیاسین، وە لەوانەشە زۆر شتی تریش دەربکەون لە پرۆسەی مێژوودا. بەو مانایە وەکوو ژمارە من لە ناو ئەو ٢٦ میلیۆنە زۆر کەمم و لە ناو ئەو ٦ میلیۆنە زۆر زۆرم، ئەمە لەلایەک؛ لەلایەکی ترەوە زۆر گرینگە ئەوە بزانین و پێی لە سەر دابگرین و وەکوو شانازییەک حسێبی بۆ بکەین وەکوو کورد، ئەمە زیاتر مەسەلەیەکی کولتووری یە زیاتر لەوەی سیاسی، وە لەویشدا زیاتر دڵخۆشیمان پێدەدا، کە بەڕاستی لە ١٢ساڵی ڕابردوو کورد زیاتر بە دەستی کورد کوژراوە لە باشووری کوردستان لەوەی تورکمان و ئاسۆری کوژرابێ. بەڕاستی کورد زۆر زیاتر کوژراوە، وە تورکمان زۆر زیاتر ئازاد بووە لە ناوچەی پارتی (هەرنەبێ هەندێک ساڵ) لەوەی کە یەکێتی لە ناوچەی پارتی و هەروەهاش بەپێچەوانەوە. ئەمە وامان لێدەکات کە بگەینە ئەو ئەنجامە کە ئەگەر کەمایەتییەکان بە عەقڵ و ئینسافەوە تەماشای مەسەلەکە بکەن، لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە بیستەکانەوە هەتاوەکوو ئەمڕۆ، لە ئێرانەوە بگرە تا دەگاتە مەغریب و لە خوارەوەش تا جیبۆتی، لەو ناوچەیە هەمووی بارودۆخی کەمایەتییەکان وەکوو ئەوەی لە باشووری کوردستان بووە بەخۆیەوە نەبینیوە. هەر لە ڕۆژنامەیان، گۆڤاریان، تەلەڤیزیۆنیان، ڕادیۆیان، چەکداریان، وە لە هەمو وشێوەیەکی دەربڕینیان و.. هتد. لەبەر ئەوە بە قەناعەتی من عاقڵانەیە بۆ کەمایەتییەکان چ لە ڕووی چەندایەتی و چ لە ڕووی چۆنایەتی کە ئەوە هەڵبژێرن کە لە ناو کوردستانێکی سەربەخۆدا کەمایەتی بن و ئەو دامەزراوانەی کە هەیانە لە جێگای خۆیەتی، وە ئەو دستکەوتانەی کە هەیانە دەچەسپێ لە ناو دەستوورێکی کوردستانی داهاتوودا. ئەمە بۆ ئەوان زۆر باشترە لەوەیکە جارێکی تر عێراق دامەزرێننەوە و لە عێراقیش داوای مافە کولتووری و سیاسییەکانی خۆیان بکەن.

یەکێک لەو بڕیارانەی کە مەجلیسی حوکم دەریکرد کە بە قەناعەتی من بڕیارێکی باش نەبوو، ڕاگەیاندنێک بوو دەربارەی سەرگومکردنی ئەو هەشت هەزار بارزانییە کە تێکەڵاوی کردووە لەگەڵ کۆمەڵێک شتی تر وەکوو ئەهوار و.. هتد. ئەمە خەتەرە و ناسنامەی کورد دەخاتە قاڵبێکی بزرکراو و حەشاردراو لەگەڵ قاڵبێکی عێراقیدا.

بەو مانایە ئێمە دەتوانین ئەوها بڵێین، کە هەڵبەتە مەسەلەی ڕیفراندۆم لە ڕووی پراکتیک و پیادەکردنیدا جارێ گفتوگۆیەکی فکری بەرفراوانی دەوێت لە ناو خەڵکی کوردستاندا، وە بزواندنی جادەی کوردی زۆر گرینگە کە بە سەدان هەزار کەس بێنە سەر جادە و بۆ ئەوەی ئەو داواکارییە بکرێتە داوایەکی گەلیی و پێشچاو بۆ ئەمریکییەکان ونەتەوە یەکگرتووەکان و بۆ هەموو جیهان. ئەوەی تریشیان لە قۆناغە پراکتیکەکاندا ئەوکاتە زۆر پرسیار دێتە پێشەوە وەکوو دەستنیشانکردنی سنووری کوردستان و ناوچە بەعەرەبکراوەکان و.. هتد. ئەو کاتەی کە مەسەلەی ڕیفراندۆم قەبوڵ کرا، ئەو میکانیزمی دامەزرانی سنوور و مەسەلەی قەرەبووکردنەوەی ئەو کەسانەی مەغدوور دەبن لەو سنوورکێشانە و شتی تریش، لێرەدا ئەمانە کۆمەڵێک میکانیزمن ئێمە لە مێژوودا بە دەستمانەوە هەیە لە نەتەوە یەکگرتووەکان ئەرشیفێکی دەوڵەمەند هەیە لەو ڕووانەوە بۆ چارەسەرکردنی ئەو جۆرە گرفتانە. نموونەی وەکوو تیموری ڕۆژهەڵات و بەڵقان و جێگای تر هەیە کە ڕاگواستنی یاخود گۆڕینەوەی بەئازادانە (ئارەزوومەندانە) بکرێ وەکوو ئەوەی کاتی خۆی لە نێوان تورکیا ویۆنان کراوە وکۆمەڵێک شتی پراکتیکی هەیە کە دێتە پێشەوە و مرۆڤ دەتوانێ ئەمانە وەکوو مۆدێلێک بەکاربێنێ لە کوردستان بۆ چارەسەرکردنی هەندێک لە کێشەکان.

بەشی گفتوگۆ*

ــ دەربارەی ئەنجومەنی حوکم، شتێک گرینگە کە ئێمە لە بارەیەوەبیزانین ئەویش ئەوەیە کە هەر شتێک ئەم ئەنجومەنە بڕیاری لە سەر بدات ئەوا پەرلەمانی عێراق یان حکوومەتی عێراق سبەینێ بۆی هەیە بیسڕێتەوە، ئەو قسانەی کە ئێستا کراوە بەشێوەیەکی گشتی دەربارەی مەسەلەی کورد، بەو زەقییە نەکەوتۆتە ناو قسە و باسوخواس و گفتوگۆ. بەمانایەکی تر ئەوانەی کە گوتراوە تائێستا کەم یان زۆر لە پشتی پەردەیە. یەکێک لەو بڕیارانەی کە مەجلیسی حوکم دەریکرد کە بە قەناعەتی من بڕیارێکی باش نەبوو. ڕاگەیاندنێک بوو دەربارەی سەرکوەمکردنی ئەو هەشت هەزار بارزانییە کە تێکەڵاوی کردووە لەگەڵ کۆمەڵێک شتی تر وەکوو ئەهوار و.. هتد. ئەمە خەتەرە و ناسنامەی کورد دەخاتە قاڵبێکی بزرکراو و حەشاردراو لەگەڵ قالبێکی عێراقیدا. کاتێک کە باس دێتە سەر ئەهوار دەبێ بەیاننامەیەکی تایبەتی بۆ دەربکرێ وکاتێ باس دێتە سەر بارزانییەکانیش دەبێ بەیاننامەیەکی تایبەتی بۆ دەربکرێ، وە کوردیش لەوە کەمتر چاوەڕوان نییە. کاتێکیش کە باس دێتە سەر ڕاپەڕینی مارسی ۱۹۹۱ کە لە عێراق کرا، دوو دانەیە کە یەکێکیان پێی دەڵێن «انتفاضە» لە خوارووی عێراق و ئەوەی تریشیان پێی دەڵێن «ڕاپەڕین». کورد نابێ قەبوڵی ئەوە بکات هەروەکوو لە کۆنفرانسی لەندەن قەبوڵی کردووە کە بە ئیحترامەوە تەماشای ئینتیفازەی ئازاری ۱۹۹۱ دەکرێت. لێرەدا دەبێ هەردوو ناو بهێنرێ کە ئینتیفازە و ڕاپەڕینەکە لەوێدا یەکسانی هەیە و لەوێشدا هەردووکی هەیە. لەوێدا تەنانەت یەک وشەی کوردی هەیە کە عەرەبەکە دەبێ هەوڵبدات و تێی بگات کە ئینتیفازە بە کوردی پێی دەڵێن ڕاپەڕین. ئەم بڕیارەی ئەنجومەنی حوکم بڕیارێکی عێراقییانە بوو. ئەو عێراقەی کە ئێمە دایدەمەزرێنینەوە دوایی دەمانکاتە بەشێکی زۆر کەم لە ناسنامەیەک کە لە ڕاستیدا هی ئێمە نییە. ئەگەر عەرەب ئەوەندەشی قایل نەبێ کە ناسنامەی ئێمە کۆڵەکەی تایبەتی خۆی هەیە و دەوڵەمەندی مێژوویی خۆی هەیە و زاکیرەیەکی جەماعی خۆی هەیە، ئەوا ئێمە شکمان دەبێت لە نییەتی ئەوان.

ــ ئەوەی کە ڕێفڕاندۆم لە سەرەوە هاتووە پرسیارێکی جوانە. ئەوەی کە من ئاگادارم هەتا ئێستا هیچ ئاماژەیەک و بەڵگەیەک نییە کە ئەمریکا ئەو ڤیتەی دابێ کە کوردەکان بەم کارە هەڵبستن، وە ئەگەر درابێتیش ئەوا سروشتیتر بوو کە لە ڕێگای پارتی و یەکێتی بدرابا نەک لە ڕێگای هەندێک ڕۆشنبیر و شاعیر و نووسەر، نەتایبەت لە ناوچەی سلێمانی بەشێوەیەکی پراکتیکی. بەڵام ئەگەر بێینە سەر لایەنی خودی بیرۆکەکە لە ڕاستیدا زووتر هەبووە، کۆبوونەوەی ژمارەیەک ڕۆشنبیر لە سلێمانی لە ناوەڕاستی مانگی ۷دا کراوە، بەڵام زۆر پێشتر لە وتار وکۆڕ و نامە و شتی تر باسی لێوە کراوە وەکوو مەسەلەیەکی یەکلاکەرەوە بۆ گرفتەکان. بۆ نموونە بەندە لەو نامانەی کە لە ۱۰و۱۱ی ئەپریلی ۲۰۰۳ ناردوومن بۆ پارتی و یەکێتی لەوێدا ڕستەیەکی تۆزێک دژوارم نووسیوە بەوەی کە ئەگەر کوردەکان و ئەمریکییەکان بینا بکەن لە سەر پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتێکی عێراقی تازە، لەوە دەترسم کە ئەمریکییەکان و کوردەکان هەم عێراقیش بە دەست نەهێنن و هەم کوردستانیش لە دەست بدەن. ئە وپرۆسە خوێناوی یە لەوە دەترسم بەوە تەواو ببێ بە شێوەیەک لە شێوەکان کە ئەگەر درەنگ نەکەوین باشە. من گومانم هەیە کە لە لای ئەمریکییەکانەوە هاتبێ. لەلای حیزبێکی کوردییەوە، من لێرەدا هیچ پشتڕاست نیم، وە هیوادارم لە حیزبێکی کوردییەوە نەهاتبێ. ئەگەر لە حیزبێکی کوردییەوە هاتبێ دەترسم کە ڕێفڕاندۆم قەتیس ببێ لەو قۆناغەی کە ئێستا تێیدایە و سەرنەکەوێ، ببێ بە تاکتیک، موزایدەی سیاسی، فرۆشتن لە جادەی کوردیدا، نوقتەکۆکردنەوە بۆ حیزبێک، وە یان بۆ پێشاندانی کارتێکی سوور بە عەرەبەکان بۆ ئاستی تاکتیکی کە بەڵێ ئەگەر ئێوە بەو فیدراڵییەی کە ئێمە دەمانەوێ ڕازی نەبن، ئەوا ئەوەتا کورد باسی ڕێفڕاندۆم دەکات. بە قەناعەتی من ئەگەر ڕێفڕاندۆم هەڵبژاردنێکی ستراتیژی یەکلاکەرەوە نەبێ، من یەک سەعات کاری بۆ ناکەم وە ئەو کارەش ڕەددەکەمەوە کە ڕەنگێک یان ئیتیجاهێکی تاکتیکی، حیزبی، ناوچەگەری و کەسەگەریی وەردەگرێ.

لە خزمەت ئێوەش من پێشتر گوتم کە ڕەخنە بۆ ئەو برادەرانەی کە دەستیان بەم کارە کردووە بەڕاستی ئەوەیە کە یەک هەتا دوو هەفتە چاوەڕوانییان کردبا و زیاتر بیریان لێ بکردایەوە، بۆ ئەوەی هەوڵەکە هەر لە سەرەتاوە هەموو باشووری کوردستانی بگرتبایەوە.

* ئەمە بەشێکی یەکجار کەمی گفتوگۆیەکەیە کە بە داخەوە تەنها ئەم بەشە زۆرکەمەی تۆمار کراوە.